BO'LAJAK OLIGOFRENOPEDAGOGLARNI AQLI ZAIF O'QUVCHILARDA IJTIMOIY-MAISHIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISHGA TAYYORLASHNING NAZARIY ASOSLARI.

Usmanova Xadicha Bahodir qizi
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi
ORCHID ID: https://orcid.org/0009-0007-7972-7550
usmanovaxadicha09@gmail.com, 974148415

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak oligofrenopedagoglarni aqli zaif o'quvchilarda ijtimoiy-maishiy ko'nikmalarni shakllantirishga tayyorlashning nazariy asoslari yoritiladi. Tadqiqotda aqli zaif o'quvchilarning ijtimoiy hayotga moslashuvi, ularning mustaqil hayot kechirishlari uchun zarur bo'lgan ijtimoiy-maishiy ko'nikmalarni rivojlantirishning pedagogik va psixologik jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak oligofrenopedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida qo'llaniladigan metodlar, yondashuvlar hamda samarali pedagogik shart-sharoitlar ko'rib chiqiladi. Maqolada ijtimoiy-maishiy ko'nikmalarni shakllantirish jarayonining mazmuni, uning aqli zaif o'quvchilarning ijtimoiy moslashuviga ta'siri hamda pedagoglarning bu jarayondagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari bo'lajak oligofrenopedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va maxsus ta'lim tizimida aqli zaif o'quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlash samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: oligofrenopedagogika, aqli zaif o'quvchilar, ijtimoiy-maishiy ko'nikmalar, kasbiy tayyorgarlik, maxsus ta'lim, pedagogik kompetensiya, ijtimoiy moslashuv, korreksion-pedagogik faoliyat.

Аннотация.В данной статье рассматриваются теоретические основы подготовки будущих олигофренопедагогов к формированию социально-бытовых навыков у учащихся с интеллектуальными нарушениями. В исследовании анализируются педагогические и психологические аспекты развития социально-бытовых навыков, необходимых для социальной адаптации и самостоятельной жизнедеятельности учащихся с интеллектуальной недостаточностью. Также рассматриваются методы, подходы и педагогические условия, применяемые в высших образовательных учреждениях при подготовке будущих олигофренопедагогов к профессиональной деятельности. В статье научно обоснованы содержание процесса формирования социально-бытовых навыков, его влияние на социальную адаптацию учащихся с интеллектуальными нарушениями, а также роль педагога в данном процессе. Результаты исследования направлены на совершенствование профессиональных компетенций будущих олигофренопедагогов и повышение эффективности подготовки учащихся с интеллектуальными нарушениями к социальной жизни в системе специального образования.

Ключевые слова: олигофренопедагогика, учащиеся с интеллектуальными нарушениями, социально-бытовые навыки, профессиональная подготовка, специальное образование, педагогическая компетентность, социальная адаптация, коррекционно-педагогическая деятельность.

Abstract. This article discusses the theoretical foundations of preparing future oligophrenopedagogues to develop social and бытовые (daily life) skills in students with

intellectual disabilities. The study analyzes the pedagogical and psychological aspects of developing social and everyday life skills that are necessary for the independent living and social adaptation of students with intellectual disabilities. In addition, the article examines effective methods, approaches, and pedagogical conditions used in higher education institutions for preparing future oligophrenopedagogues for their professional activities. The content of the process of forming social and everyday skills, its impact on the social adaptation of students with intellectual disabilities, and the role of teachers in this process are scientifically substantiated. The results of the study contribute to improving the professional competencies of future oligophrenopedagogues and increasing the effectiveness of preparing students with intellectual disabilities for social life in the system of special education.

Kirish

Inklyuziv va maxsus ta’lim rivojlanayotgan hozirgi sharoitda korreksion pedagogika sohasida malakali mutaxassislarni tayyorlash masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Oligofrenopedagog nafaqat nazariy bilimlarni egallashi, balki intellektual nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarda hayotiy muhim kompetensiyalarni shakllantira olishi ham lozim.

Ular orasida asosiy o‘rinni bolaning kundalik hayotidagi mustaqilligini, uning ijtimoiy moslashuvi va jamiyatga integratsiyasini ta’minlaydigan ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalar (IMK) egallaydi.

Amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, pedagogika oliy o‘quv yurtlari bitiruvchilari ko‘pincha ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni shakllantirish ishlarini tashkil etishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda, bu esa ularning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish zarurligidan dalolat beradi. Zamonaviy ta’lim tizimida aqliy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni jamiyat hayotiga tayyorlash muhim vazifalardan biridir. Bunday o‘quvchilar mustaqil hayotga moslashishi uchun ularda **ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalar** (o‘ziga xizmat qilish, muloqot qilish, kundalik hayot faoliyatini tashkil etish)ni shakllantirish zarur. Shu sababli maxsus ta’lim muassasalarida faoliyat yuritadigan bo‘lajak **oligofrenopedagoglar**ni ushbu jarayonga puxta tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi.[3]

Adabiyotlar tahlili

Aqli zaif o‘quvchilarning ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarini shakllantirish masalasi maxsus pedagogika va defektologiya sohasida muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu muammo bo‘yicha ko‘plab olimlar tomonidan nazariy va amaliy tadqiqotlar olib borilgan.

Maxsus pedagogika rivojiga katta hissa qo‘shgan olimlardan biri L.S.Vygotsky bo‘lib, u nuqsonli rivojlanishga ega bolalarni o‘qitish va tarbiyalashda ijtimoiy muhit va pedagogik ta’sirning muhimligini asoslab bergan. Uning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, bolaning rivojlanishida ijtimoiy muhit hal qiluvchi rol o‘ynaydi va to‘g‘ri tashkil etilgan ta’lim jarayoni bolalarning kompensator imkoniyatlarini rivojlantiradi.[3]

Defektologiya va maxsus pedagogika sohasida olib borilgan tadqiqotlarda S.Y.Rubinshtein hamda Alexander Romanovich Lurialarning ilmiy ishlari ham muhim ahamiyatga ega. Ularning tadqiqotlarida aqliy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning psixik jarayonlari, faoliyat tuzilishi hamda ularni o‘qitish va tarbiyalashning psixologik asoslari yoritilgan.[4]

Oligofrenopedagogika sohasida aqli zaif bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash muammosi M.S.Pevzner va Vladimir Ivanovich Lubovskiylarning ilmiy tadqiqotlarida keng yoritilgan. Ular aqli zaif bolalarni mehnatga, kundalik hayot faoliyatiga va mustaqil turmushga tayyorlash jarayonida ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni shakllantirish muhim ekanligini ta’kidlaydilar.

O‘zbekistonlik olimlardan F.Qodirova o‘z tadqiqotlarida imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashning pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqqan. Uning ilmiy ishlari maxsus ta’lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil hayotga tayyorgarligini shakllantirishga qaratilgan.

Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda bo‘lajak maxsus pedagoglarni kasbiy tayyorlash jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish, amaliy mashg‘ulotlarni kuchaytirish hamda kompetensiyaviy yondashuv asosida ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni shakllantirish masalalari alohida ahamiyat kasb etishi ta’kidlanadi. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, aqli zaif o‘quvchilarda ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni rivojlantirish bo‘yicha yetarli tadqiqotlar mavjud bo‘lsa-da, bo‘lajak oligofrenopedagoglarni ushbu faoliyatga maqsadli tayyorlash masalasi yanada chuqur o‘rganishni talab qiladi.

Natijalar

Aqliy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarda ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish maxsus pedagogika tizimining muhim vazifalaridan biridir. Bu jarayon intellektual rivojlanishi normal bo‘lgan bolalarda shakllanadigan ko‘nikmalar rivojidan ancha murakkab bo‘lib, maxsus metodik yondashuvlarni talab etadi. Shu sababli bo‘lajak oligofrenopedagoglarni mazkur faoliyatga puxta tayyorlash zamonaviy maxsus ta’lim tizimining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalar – bu shaxsning kundalik hayotda mustaqil faoliyat yuritishi, jamiyat talablariga mos ravishda harakat qilishi uchun zarur bo‘lgan amaliy ko‘nikmalar majmuasidir. Mazkur ko‘nikmalar tarkibiga o‘z-o‘ziga xizmat qilish, madaniy-gigiyenik odatlar, kiyinish, ovqatlanish, uy-ro‘zg‘or ishlarini bajarish, shuningdek, jamiyatda to‘g‘ri muloqot qilish kabi faoliyatlar kiradi. Aqli zaif o‘quvchilarda ushbu ko‘nikmalarni shakllantirish ularning mustaqil hayotga moslashuvi va ijtimoiy integratsiyasi uchun muhim ahamiyatga ega.[4]

Aqliy zaiflik tushunchasi turli olimlar tomonidan tadqiq qilingan bo‘lib, u bosh miya organik shikastlanishi natijasida yuzaga keladigan bilish faoliyatining barqaror buzilishi sifatida talqin etiladi. Defektologiya va korreksion pedagogika amaliyotida aqliy zaiflikning yengil, o‘rta, og‘ir va chuqur darajalari ajratib ko‘rsatiladi. Ushbu holat o‘quvchilarning bilish faoliyati, nutqi, xotirasi, tafakkuri hamda harakat faoliyatining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni shakllantirish jarayonida pedagoglar o‘quvchilarning psixologik va fiziologik xususiyatlarini hisobga olishlari zarur.

Bo‘lajak oligofrenopedagoglarni tayyorlash jarayonida ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni shakllantirishning nazariy va metodik asoslarini chuqur o‘rganish muhimdir. Bu jarayonda talabalarga aqli zaif o‘quvchilarning rivojlanish xususiyatlari, ularning ehtiyojlari hamda pedagogik ta’sir usullari haqida bilim beriladi. Shuningdek, bo‘lajak mutaxassislar ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni o‘rgatishning samarali metodlarini amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘zlashtiradilar.

Muhokama

Maxsus pedagogika amaliyotida ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun turli metodlardan foydalaniladi. Jumladan, kuzatish, suhbat, didaktik o‘yinlar, syujetli-rolli o‘yinlar, vaziyatlarni modellashtirish, predmetli-amaliy mashg‘ulotlar va treninglar keng qo‘llaniladi. Ushbu metodlar o‘quvchilarning kundalik hayot faoliyatiga yaqin sharoitlarni yaratish orqali ularning amaliy ko‘nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.[3]

Oligofrenopedagoglarni tayyorlash jarayonida ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan metodikalar ham muhim o‘rin egallaydi. Masalan, o‘quvchilar bilan amaliy-o‘yin mashqlari, vaziyatli ko‘rgazmali mashg‘ulotlar, didaktik o‘yinlar, mehnat faoliyati

hamda turli modellashtirilgan hayotiy vaziyatlardan foydalanish samarali natija beradi. Ushbu usullar o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini rivojlantirish, mayda motorikasini takomillashtirish va ijtimoiy moslashuvini ta’minlashga yordam beradi.

Shuningdek, ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni shakllantirish jarayonida oila va ta’lim muassasasi hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar bolalarni kundalik hayot faoliyatiga jalb qilish, ularga namuna ko‘rsatish va muvaffaqiyat vaziyatini yaratish orqali ularning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda faol ishtirok etishlari zarur. Bu esa pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi.

Shunday qilib, bo‘lajak oligofrenopedagoglarni aqli zaif o‘quvchilarda ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni shakllantirishga tayyorlash jarayoni maxsus pedagogika, psixologiya va metodika fanlariga asoslanadi. Mazkur tayyorgarlik jarayonida nazariy bilimlar, amaliy mashg‘ulotlar hamda innovatsion pedagogik metodlardan foydalanish muhim hisoblanadi. Bu esa kelajakdagi mutaxassislarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirib, aqli zaif o‘quvchilarning jamiyat hayotiga muvaffaqiyatli moslashuviga xizmat qiladi.

Xulosa Xulosa qilib aytganda, aqli zaif o‘quvchilarda ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni shakllantirish ularning mustaqil hayotga tayyorlanishi, jamiyatga moslashuvi hamda ijtimoiy faoliyatda ishtirok etishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayon o‘quvchilarning psixologik, fiziologik va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi zarur. Shu sababli maxsus pedagogika tizimida faoliyat yuritadigan bo‘lajak oligofrenopedagoglarni mazkur faoliyatga nazariy va amaliy jihatdan puxta tayyorlash dolzarb vazifa hisoblanadi.

Bo‘lajak oligofrenopedagoglarni tayyorlash jarayonida aqli zaif o‘quvchilarning rivojlanish xususiyatlarini o‘rganish, ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni shakllantirishning samarali pedagogik metodlari va texnologiyalarini o‘zlashtirish muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, amaliy mashg‘ulotlar, didaktik o‘yinlar, syujetli-rolli o‘yinlar, vaziyatlarni modellashtirish hamda predmetli-amaliy faoliyatga asoslangan metodlardan foydalanish o‘quvchilarning kundalik hayot faoliyatiga moslashuvini ta’minlashda samarali hisoblanadi.

Shuningdek, ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni rivojlantirish jarayonida ta’lim muassasasi va oila hamkorligi muhim omil hisoblanadi. Pedagoglar va ota-onalarning birgalikdagi faoliyati o‘quvchilarda zarur ko‘nikmalarni shakllantirish, ularning ijtimoiy muhitga moslashuvi hamda mustaqil hayotga tayyorlanishiga yordam beradi.

Demak, bo‘lajak oligofrenopedagoglarni aqli zaif o‘quvchilarda ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalarni shakllantirishga tayyorlashning nazariy asoslarini chuqur o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish maxsus ta’lim samaradorligini oshirishga hamda o‘quvchilarning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Боброва В.В. Формирование навыков самообслуживания у детей с умеренной и тяжелой умственной отсталостью с использованием дидактической игры «Бумажная кукла». – 2018. – С. 1032–1034.
2. Пустовая В.Р. Использование кондуктивной педагогики в коррекционной работе с детьми с ограниченными возможностями здоровья. – Нерюнгри, 2016.
3. Основы социальной адаптации детей с интеллектуальными нарушениями. – М.: Просвещение, 2015. – 56 с.
4. Зак Г.Г., Коркунов В.В. Диагностика и развитие социально-бытовых навыков у детей с интеллектуальными нарушениями. – М.: Владос, 2014. – С. 52–59.